K TRANSKRIPCI HEBREJŠTINY

Martin Prudký

1. Uvedení do problematiky

Každá publikace, která uvádí biblické studie, musí řešit problém, jak naložit s citáty či termíny z biblických jazyků (hebrejština, aramejština, řečtina). V odborných publikacích je dobrým zvykem uvést zvolený způsob hned na začátku (např. spolu se seznamem užívaných zkratek), aby se tak čtenář mohl snadno orientovat a od začátku věděl, s čím může počítat. Také redakce *Teologické reflexe* se rozhodla uvést v prvním čísle svůj zvolený způsob (‚standard') přepisu — a to nejen výčtem, v tabulce, nýbrž spolu se stručným pojednáním problematiky a zdůvodněním zvoleného způsobu.

Nejjednodušší a nejpřesnější způsob, jak naložit s biblickými termíny a citáty, je uvést je v originálním tvaru — tedy v kvadrátním písmu (hebrejština a aramejština) či řecké abecedě (řečtina). Ne vždy je to však typograficky možné a není to ani vždycky nutné. Zejména tam, kde se odborné výrazy objevují rozptýleně v průběžném textu, se často užívá *transkripce* (přepisu do latinky), a to i v odborných publikacích.

Každá transkripce bývá určena dvěma aspekty své funkce. Na jedné straně musí ve zvolené míře přesnosti reprodukovat originální tvary, na druhé straně se musí dostačitelně podrobovat způsobům, jakými se hláskové jevy písemně vyjadřují v přijímacím jazyce. To je důvod, proč je způsobů transkripce nejen několik, ale téměř nepřeberná řada. V monografické studii W. Weinberga[1] se v přehledné tabulce uvádí přes šedesát základních standardů přepisu (zahrnuje jen nejvýznamnější encyklopedie a odborné příručky). Při bližším pohledu na rozdíly mezi jednotlivými způsoby přepisu zjistíme, že ve věci prvního aspektu záleží na míře ortografické přesnosti transkripce (do jaké míry podrobnosti detailů ještě transkripce jednoznačně reprodukuje originál; např. vyjádřením délky samohlásek, zejména tzv. podkladů, nebo *ševy mobile* či *chatefů* v hebrejštině), a ve věci druhého aspektu se nutně promítají odlišnosti národních jazyků (jak jsou v ‚přijímacím prostředí' graficky vyjadřovány jednotlivé hlásky; např. semitská

[1] *Transliteration and Transcription of Hebrew*, in: Hebrew Union College Annual XL-XLI (1969-1970), 1-32.

souhláska *jód* je v anglických textech standardně přepisována písmenem *y*, v německých naopak písmenem *j*).

Kromě toho záleží do značné míry způsob přepisu také na míře odbornosti dané publikace. Ryze odborné, vědecké práce pochopitelně volí spíše do detailu propracované, komplikované systémy transliterace (přesného převodu všech grafických znaků). Více popularizující publikace, jež počítají s laickým čtenářem, naopak více zjednodušují.

V následujících odstavcích se omezím jen na problematiku transkripce kvadrátního písma (hebrejština, aramejština). O transkripci řečtiny píše v tomto čísle Petr Pokorný.

2. Hledání vhodného kompromisu

Teologická reflexe je odborným teologickým časopisem, který může počítat s jistou jazykovou erudicí svých čtenářů. V biblických studiích (a nejen v nich) se jistě budou uplatňovat originální termíny. S ohledem na jednodušší typografické zpracování a na záměr vstřícné srozumitelnosti pro čtenáře laické se redakce rozhodla uvádět všechny cizojazyčné citáty a termíny v přepisu do latinky (transkripci).

Ve zvoleném způsobu transkripce je přitom nutné zavést určitou míru zjednodušení oproti důsledné transliteraci (ta po věcné stránce dokonale nahrazuje kvadrátní písmo a tam, kde je možné bez typografických problémů kvadrátní písmo užívat, ztrácí smysl; navíc svou komplikovaností znesnadňuje přístup laikům). Míra zjednodušení by však neměla vést k tomu, že se zamlží či odstraní důležité identifikační znaky, podle nichž lze uváděný termín jednoznačně určit (např. přítomnost a odlišnost nevyslovovaných hrdelnic *'alef* a *'ajin*). Prakticky to v českém prostředí znamená volbu kompromisu zhruba někde mezi způsobem, kterým přepisuje *Biblická konkordance*[2] (důraz na grafickou reprodukci, transliteraci), případně způsob uplatňovaný v publikacích prof. M. Biče[3] na straně jedné, a způsobem, který v navázání na současné standardy transkripce moderní hebrejštiny (tzv. *ivrít*) volí např. doc. B. Nosek ve vydání *Pirkej Avot, výroky otců*[4] (důraz na fonetickou reprodukci) na straně druhé.

---

[2] *Biblická konkordance, díl I. A-K*, vyd. M. Bič a J. B. Souček, Kalich 1961, str. IX.

[3] Srv. např. *Palestina od pravěku ke křesťanství, I. Země a lid*, Praha 1948, str. 8-9 a *Ze světa Starého zákona*, Praha 1986.

[4] *Pirkej Avot, výroky otců*. Traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem, překl. Bedřich Nosek, vyd. Sefer, Praha 1994, str. 182-184.

a. přepis souhlásek

Vzhledem k tomu, že význam slova je v semitských jazycích dán souhláskovým kořenem, je nutné souhlásky reprodukovat důsledně (bez vynechávání) a jednoznačně (případné variace bez ambivalencí).

Pro transkripci zde vznikají tři okruhy problémů:

1/ Přepis nevyslovovaných hrdelnic *'alef* a *'ajin*.

Vzhledem k tomu, že se *'alef* a *'ajin* vyskytují také ve slovních kořenech a spoluurčují význam tvarů, nelze je pomíjet bez nebezpečí ambivalence (např. slovesa *'-b-d* /‚sloužit'/ oproti *'-b-d* /‚hynout; mizet'/, nebo částice *'al* /‚ne, ať ne!'/ oproti předložce *'al* /‚na, nad; proti'/). Všude tam, kde je *'alef* nebo *'ajin* souhláskou (byť nevyslovovanou), je proto vhodné je i v transkripci důsledně uvést. I tam, kde je *'alef* podkladem dlouhé samohlásky, je lépe je uvést, protože drtivou většinou odkazuje k etymologii tvaru. Za příliš volný a pro exegetické studie nevhodný mám způsob, kdy jsou *'alef* i *'ajin* přepisovány stejným znakem, blíže nerozlišovaným apostrofem.[5]

2/ Odlišný přepis foneticky blízkých souhlásek.

Z hlediska fonetického by bylo možné přepis zjednodušit natolik, že by se několik skupin souhlásek přepisovalo vždy jedním písmenem. Kromě již zmíněných hrdelnic *'alef* a *'ajin* by mohlo jít zejména o dvojice *tet – taw*, *kaf – qof*, a o sykavky (*zajin – sámek – ṣádé – šín – šín*), případně i *bét* (frikativní) – *wáw* a *ḥét – káf* (frikativní).[6] Výhodou takového přepisu je vedení jakkoli laického čtenáře k přiměřené výslovnosti; nevýhodou je ovšem zrušení jednoznačné filologické souvislosti se souhláskovým základem (zejména důležité u jmenných a slovesných odvozenin). Pro exegetickou potřebu je proto vhodnější přepisovat každou hebrejskou (semitskou) souhlásku jednoznačně, resp. nepřepisovat nikdy jedním znakem latinky více než jednu hlásku semitskou (viz níže — řádková tabulka).

3/ Skupina hlásek tzv. *b^{e}gadk^{e}fat*.

Hlásky *b g d k p t* mají dvojí možnou výslovnost — raženou (explosivní) a třenou (frikativní, resp. spirantní). V běžně akademicky užívané sefardské výslovnosti se fonetická ambivalence týká prakticky jen souhlásek *b*, *k* a *p*

---

[5] Srv. Nosek, Op. cit. 182n.

[6] Tak volí v navázání na běžnou praxi přepisu moderní hebrejštiny (*ivrít*) B. Nosek (Op. cit.).

(ve frikativních variantách *v*, *ch* a *f*). Vzhledem k tomu, že se jedná o závažnou variaci ve výslovnosti, kterou je při čtení nutno uplatnit, je nasnadě, že by transkripce měla tento jev vyjadřovat. Je ovšem nutné volit takový způsob, aby současně nevznikly druhotné ambivalence se zvukově příbuznými hláskami (to se týká dvojic *bét – wáw* a *káf – het*, srv. **2/**). U souhlásek *g*, *d* a *t*, u nichž k žádné znatelné variaci ve výslovnosti nedochází, můžeme *dageš lene* (rozlišovací znak variantní výslovnosti) v transkripci zcela pominout.

Na základě výše pojednaných zásad můžeme navrhnout následující způsob transkripce souhlásek:

' b-v g d h w z ḥ ṭ j k-ch l m n s ' p-f ṣ q r ś š t[7]

b. Přepis samohlásek

Vzhledem k tomu, že se u semitských samohlásek vyskytuje celá řada jevů, které jsou v latince reprodukovatelné jen poměrně komplikovanou soustavou znaků a přitom se jedná o jevy, které neovlivňují zásadně význam tvaru, je možné v transkripci volit značnou míru zjednodušení. S ohledem na to, že samohlásky v přepisu zásadně určují výslovnost při čtení, je vhodné přizpůsobit transkripci v co největší možné míře (zde prakticky nedochází k sémantické ambivalenci) fonetickému způsobu přepisu.

To prakticky znamená, že — pokud to není nutné pro argumentaci — není nutné rozlišovat dlouhé slabiky psané s podklady (*plene*) a dlouhé slabiky psané bez podkladů (*defective*). Délku samohlásky je možné vyjádřit způsobem v češtině obvyklým, tj. čárkou (*á, é, í, ó, ú*). Vzhledem k tomu, že ve výslovnosti není prakticky žádný rozdíl mezi dvěma *e* (*ṣéré* a *segól*) a dvěma *a* (*qámeṣ* a *pataḥ*), je možné tyto dvojice vyjadřovat vždy jedním písmenem (*e*, resp. *a*). *Qámeṣ ḥaṭúf*, jenž se vyslovuje jako krátké *o*, se ve foneticky orientovaném přepisu pochopitelně transkribuje samohláskou *o*.

Vyprchané samohlásky se tradičně přepisují příslušnými písmeny jako horními indexy (tzv. superscript). Co se kvality (barvy) těchto hlásek týče, lze také přepis oproti přísné transliteraci zjednodušit bez újmy na jednoznačném významu (tzv. *ḥaṭefy* jsou ostatně jen variací *šewy*).[8] *Šewa mobile*,

---

[7] K výslovnosti:
a/ Obě nehlasné hrdelnice ' a ' se vyslovují jen jako dechový ráz; asi jako v českém spojení slov „v autě" (foneticky: *f'autě*).
b/ Hrdelnici *ḥ* vyslovujeme jako českou hlásku *ch* (např. „chuchvalec").
c/ Zubnice *ṭ* je běžné české ražené *t* (např. „toto, teta").
d/ Sykavka *ṣ* se vyslovuje jako české *c* (např. „cucat").
e/ Sykavka *ś* se vyslovuje jako běžné české *s* (např. „jiskra").
f/ Sykavka *š* se vyslovuje jako české *š* (např. „šiška").

[8] Tím, že samohlásky transkribujeme foneticky se může zkomplikovat zpětný převod přepsaného textu do kvadrátního písma. Zaručit jednoznačnost takového zpětného převodu

stejně jako *ḥaṭef segól* se tedy bude přepisovat znakem x^e,[9] *ḥaṭef paṭaḥ* znakem x^a a *ḥaṭef qámeṣ* znakem x^o.

Tzv. *paṭaḥ furtivum* přepisujeme jako plnou samohlásku *a* (jíž tato hláska ve výslovnosti jest) před příslušnou souhláskou (závěrovou laryngálou poslední slabiky).

c. Zvlášnosti a jednotliviny

Mezi zvláštnosti biblické hebrejštiny patří varianty čtení oproti grafickým znakům textu, tzv. *q^e^ré – k^e^tív*. Zde je na autorech příslušných pasáží textů, co zvolí za pojednávaný tvar textu. U trvalé varianty (tzv. *q^e^ré perpetuum*) vlastního jména Božího (česky běžně převáděno vlastním jménem „Hospodin") je vhodné uvádět — pokud jde o přepis — pouze konsonantní tvar *jhwh*.

Za zvláštní zmínku stojí ještě transkripce tzv. *liney maqqef*, tj. znaku, který k sobě velmi těsně pojí příslušné tvary z hlediska frázování (spojuje akustické celky — fráze — vyslovované na jeden dechový ráz). Někdy může být výhodou toto členění textu v transkripci také naznačit, například rozdělovníkem (např. *'et-kol-há'áreṣ*; viz též ukázka d.).

3. Příklady (text Gn 1,1—5)

a. Kvadrátní písmo

1 [1]בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃ [2]וְהָאָרֶץ
הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי
הַמָּיִם׃ [3]וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃ [4]וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר
כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ [5]וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר
יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ

b. Transliterace

[1]b^e^rê'šît bā̆rā̂' 'ᵉlōhîm 'ĕt hăššā̆majim v^e^'ĕt hā̆'ā̆reṣ | [2]v^e^hā̆'ā̆reṣ hā̆j^e^tā̂ tōhû vā̆bōhû | v^e^ḥōšĕk 'ăl-p^e^nê t^e^hôm | v^e^rûaḥ ᵉlōhîm m^e^raḥēpęt 'al-p^e^nê hàmmā̆jim | [3]vajjo'męr ᵉlōhîm | j^e^hî-'ôr | vaj^e^hî-'ôr | [4]vajjar' ᵉlōhîm 'ęt-hā̆'ôr | kî-ṭôb | vajjabdēl ᵉlōhîm bên hā̆'ôr ûbên haḥōšęk | [5]vajjiḳrā̂' ᵉlōhîm lā̆'ôr | jôm | v^e^laḥōšęk ḳā̆rā̂' | lā̆jlā̂ | vaj^e^hî-'ę̄rę̆b | vāj^e^hî-bōḳęr | jôm 'ę̄ḥā̆d |

---

však není úkolem transkripce, nýbrž transliterace (v té je proto jakékoli fonetizující, od grafiky odhlédající zjednodušení zásadně nežádoucí).

[9] Písmeno *x* zde zastupuje libovolnou souhlásku.

[10] Oproti zásadám uvedeným v *Biblické konkordanci* (viz výše) se navíc označují krátké slabiky znakem *x̆*.

c. Volný fonetický přepis (podle zásad *Pirkej Avot*)[11]

[1]bre'šit bara elohim et ha-šamajim ve'et ha'arec | [2]ve-ha'arec hajta tohu va-vohu | ve-chošech al pne thom | ve-ruach elohim mrachefet al pne hamajim | [3]vajo'mer elohim | jehi or | va-jehi or | [4]va-jar' elohim et ha'or | ki tov | va-javdel elohim ben ha-'or uven ha-chošech | [5]va-jiqra elohim la'or | jom | ve-lachošech qara | lajla | va-jehi erev | va-jehi boqer | jom echad |

d. Navrhovaný kompromisní způsob (*Teologická reflexe*)

[1]bᵉré'šít bárá' ᵉlóhím 'et haššámajim wᵉ'et há'áreṣ. [2]wᵉhá'áreṣ hájᵉtá tóhú wávóhú. wᵉóšech 'al-pᵉné tᵉhóm. wᵉrúaḥ ᵉlóhím mᵉraḥefet 'al-pᵉné hammájim. [3]wajjó'mer ᵉlóhím: jᵉhí 'ór! wajᵉhí-'ór. [4]wajjar' ᵉlóhím 'et-há'ór, kí-ṭóv. wajjavdél ᵉlóhím bén há'ór úvén haḥóšech. [5]wajjiqrá' ᵉlóhím lá'ór: jóm! wᵉlaḥóšech qárá': lájlá! wajᵉhí-'erev, wajᵉhí-bóqer, jóm 'eḥád.

[11] Rozdělovník v tomto přepisu odděluje prefixální elementy (spojku, člen, předložky); srv. Nosek, Op. cit. 184.